

Majda Debeljak

»Bil je eden najplemenitejših ljudi«¹

150-letnica rojstva Jožeta Abrama (1875–1938)

V rokah držim zanimivo knjigo o življenju in delu slabo poznanega, a pomembnega Slovenca, Jožeta Abrama, ki je zaznamoval svoj čas in predvsem med Primorci pustil globok pečat. Kot duhovnik je v Trenti služboval v letih med 1901 in 1904, hkrati pa bil navdušen gornik, planinski pisatelj, pesnik, prevajalec in dramatik ter narodni buditelj.

Portret Jožeta
Abrama, Valbruna -
Ovčja vas, 1937
Vir Pokrajinski arhiv
Nova Gorica

Med službovanjem v Trenti je svoje spise podpisoval s psevdonimom Trentar, ljudem pa se s stiskom roke predstavljal kot Joza. Ob vходу v zvonik cerkve Marije Lavretanske v Trenti je pritrjena spominska plošča z naslovnim Kugyjevimi citatom. Leta 2001 so ploščo postavili hvaležni Trentarji in Društvo Ars Bovec.

Skupaj s poglobljeno spremno besedo je spise svojega mentorja Abrama zbral in uredil Jožko Kragelj (1919–2010); pod naslovom *Moja Trenta* je knjiga izšla leta 1996 pri založbi Branko v Novi Gorici. Kragelj je bil znani primorski duhovnik, obsojen na smrt na montiranem povojnem procesu, po več letih samice rehabilitiran, sicer pa publicist, velik narodnjak in prijatelj beneških čedermacev. V njegovem izboru sledimo Trentarjevemu posvetilu, življenjepisu, planinskim spisom v desetih poglavjih, bibliografiji, opombam, Abramovi slikovni zapuščini in fotografijam več avtorjev.

Urednik Kragelj spisov ni razvrstil kronološko, sama pa sem v prispevku upoštevala čas nastanka in iz vsakega poglavja izbrala nekaj slikovitih Abramovih pripovedi, ki so v zelenem tisku. V zelenem tisku so tudi misli peščice drugih avtorjev oziroma objave. Ostala besedila v celotni mozaični podobi pa so moja razmišljanja in komentarji. Za dovoljenje za objavo reprodukcij se zahvaljujem Pokrajinskemu arhivu v Novi Gorici (PANG), slikarju iz Soče, Ivanu Jelinčiču in g. Dušanu Škodiču.

Trenta! Kako naj izrazim svoja čustva ob tebi! Lepa, divje lepa, strašno lepa si! V tebi sem užil najlepše dneve svojega razburkanega življenja. V tebi počivajo moje misli, ti si magnet mojih želja. Moje srce se umiri in najde zadoščenje v tvojih globokih, ozkih dolinah in v vencu tvojih nebotičnih gora. In zopet in zopet se vračam v duhu vate ter vzletavam kot orel v tvoje vrhé. In srečnega se čutim v tvojem kraljestvu, kot da prihajam domov na svatbo, in leto za letom te obiskujem ter se vzpenjam na tvoje in tvojih sosedov zračne velikane in ljubo mi je, tako milo, tako svečano, ko da bi prišel v mirno, ljubeče materino naročje, od koder si srce več ne želi ...
(Trentar, 1927)

¹ Dr. Julius Kugy

Življenjska pot

Jože Abram, znan tudi z imenom Josip Abram Trentar, je bil rojen 2. februarja 1875 v trdni kmečki družini v Štánjelu na Krasu. V njegovem širšem sorodstvu je bilo veliko izobraženih mož, ki jih je cenil in od njih prejemal zgled za odločno, pokončno in pravično držo, iz ožje družine pa delavnost in krščansko vzgojo. Po šolanju v domačem kraju, Gorici in Ljubljani je maturiral leta 1895, ko je Ljubljano prizadel rušilni potres, v goriškem bogoslovju, z bogato knjižnico ter razgibanim kulturnim in večnarodnostnim življenjem pa preživel študentska leta. V Štánjelu je leta 1899 pel novo mašo, služba kaplana ga je čakala v Bovcu, nato pa za dobra tri leta vikariat v Trenti. Poklicno pot je v letih 1904–1907 nadaljeval kot župnik v cerkljanskih Novakih, nato med dolinci v Biljah na Vipavskem, med prvo svetovno vojno v Oblokah v Baški grapi, v težkih letih raznarodovanja, 1916–1929, v Sveti Luciji, (kraj so leta 1952 preimenovali v Most na Soči), med 1929–1938 pa v danes italijanski Peumi pri Gorici, kjer se po Abramcu od leta 1984 imenuje slovenska osnovna šola. Tam, ob vznožju Goriških Brd, je imel zbrano že vse gradivo za knjigo o Trenti, o tem svojem najljubšem kraju. 22. junija 1938 je še poln življenjske energije in načrtov nenadoma umrl v Ljubljani, na obisku pri prijatelju, zdravniku in publicistu dr. Antonu Breclju. Pokopali so ga na ljubljanskih Žalah in časnikarji so med drugim poročali: »Prišel je zadnjič v našo prestolnico ... Slovenija mu je dala zadnjo posteljo, visoke gore

so mu spletle venec iz gorskih cvetic in rodna Goriška ga bo ogrnila z večno ljubeznijo«.

Med prvo svetovno vojno, ko je bila Baška grapa polna beguncev s soške fronte, je Abram skrbel za prehrano lačnih domačinov in ruskih ujetnikov. Ukrajinskim vojakom je pridigal kar v ukrajiniščini in recitiral pesmi Tarasa Ševčenka, saj je raziskoval njegovo delo in prevajal pesmi. Kamor koli ga je pozneje odpeljala poklicna pot, povsod je uporabil raznovrstno znanje in izkušnje ter organiziral številne dejavnosti na verskem, kulturnem, planinskem, gospodarskem, narodnostnem in političnem področju. Na Abrama je močno vplivalo prijateljevanje s sodobniki, najbolj z Janezom Evangelistom Krekom, Antonom Mahničem, Juliusom Kugyjem in Jakobom Aljažem.

Literarno je največ ustvarjal v Novakih. Ker pisalnega stroja ni imel, je svoje zapiske oblikoval v rokopisne spise. Tako je Trenta, ves čas prisotna v njegovi duši, počasi dočakala, da jo je v pisni besedi predstavil Slovencem. Sicer pa njegovi prispevki in članki o planinstvu in trentarskih lovcih, bajeslovnem svetu gora, prijatelju dr. Kugyju, umetnosti in estetiki, socialnih vprašanjih in položaju delavstva, bovških rudarjih v rabeljskem rudniku, šoli in vzgoji, ukrajinskem vprašanju in slovanskem svetu ter še o mnogih aktualnostih, obsegajo dobo kar tridesetih let. Objavljal je v Dunajski *Zori*, *Domu in svetu*, *Mladiki*, *Mentorju*. S prispevki je bogatil koledarje Goriške Mohorjeve družbe (Koledar GMD) in različne brošure. V letih bivanja v Trenti je objavljati tudi v *Planinskem vestniku*,

Brezčasnost Trente
Foto Franci Horvat

Aljažev stolp
Foto Matevž Lavrič

po več službenih premestitvah pa zasledimo njegov prispevek v tej reviji spet leta 1933. V rokopisih so se ohranila njegova predavanja, namenjena predvsem delavstvu v dolinskem svetu, ter ljudske igre. V nadaljevanju vstopimo v Trentarjev planinski svet.

Iz Trente na Triglav

Visoke gore, ki kot katedrala stojijo nad Trento, s svojo mogočnostjo vzbujajo spoštovanje. Tudi Abram se je čutil majhnega in ponižnega pred njimi in ni ga motilo, da so mu dolge mesece zakrivale sonce. Želel jih je od blizu spoznati in jim zapeti hvalospev. Imel je slabih 29 let, ko se je z vodnikom Andrejem Komacem - Motom povzpел na našo najvišjo goro, za *Planinski vestnik* pa pripravil daljši članek, poln zanimivih prigod.

Kot velik domoljub se je Abram zanimal za Slovensko planinsko društvo (SPD) in se zgodaj povezal z Jakobom Aljažem, župnikom na drugi strani Triglava. Skupaj sta utirala pot slovenskemu planinstvu. S Kugyjevo pomočjo je za SPD pridobival trentar-

ske vodnike, jih vabil k izobraževanju, nad Trento pa poiskal več novih dostopov in smeri, med drugimi Trentarsko pot na Jalovec. Pri občini Trenta je dosegel, »da ima SPD izključno pravico zaznamovati in z napisi označevati poti na Komar, Mlinarico in Razor«. Vse napise smeri je ročno izpisal in jih sam tudi nameščal. Vedel je za planinske koč v lasti nemško-avstrijskega društva v Trenti, na Kaninu ... in menil, da bi morale prav gore povezovati ljudi vseh narodnosti. Žal pa ni bilo tako, zato je hrepenel, da bi naše gore in doline spet dobile slovenski značaj. Prav na vrhu Triglava si je zaželel, »da bi vsi Slovenci imeli zvesto srce do domovine, da bi bili trdni, kakor so trdne skale Triglava«.

Prijetno, jasno oktobrsko jutro 1903. je bilo, ko sva stopala z Motom po rosi Zadnjici. Namenila sva se čez Komar, ki sva ga ta dan slavnostno otvorila – sama. Že ime kaže, da Komar ni navadna pot. Kdor je hotel čez Komar, je moral zares imeti komarjeve noge za plezanje. To je ena najkrasnejših in najkrajših poti na Triglav ter dela Slovenskemu planinskemu društvu vso čast.

Radoveden vprašam Mota, kako sta s Kugyjem našla pot od Planje na Triglav, in odgovori: »Poprej, ko sem lazil za gamsi, sem jih videl večkrat uhajati po oni ozki polici in čez škrbino na vrh. Zato sva poskusila še midva. Nadela sva si dereze in s pomočjo vrvi je šlo do škrbine, potem pa nič več.«

Glej, kako daleč sega oko, na vse strani sveta! Povsod je bilo nekdanje tvoje kraljestvo, ljuba domovina, Triglav je bil tvoje središče. Kje so pa zdaj tvoje meje?

Glej, draga domovina, ali se boš mogla ubraniti velesili sovragov, ki ti prežijo po življenju ... *Planinski vestnik*, 1904, št. 7, str. 114

Razglednica 1921
Vir PANG

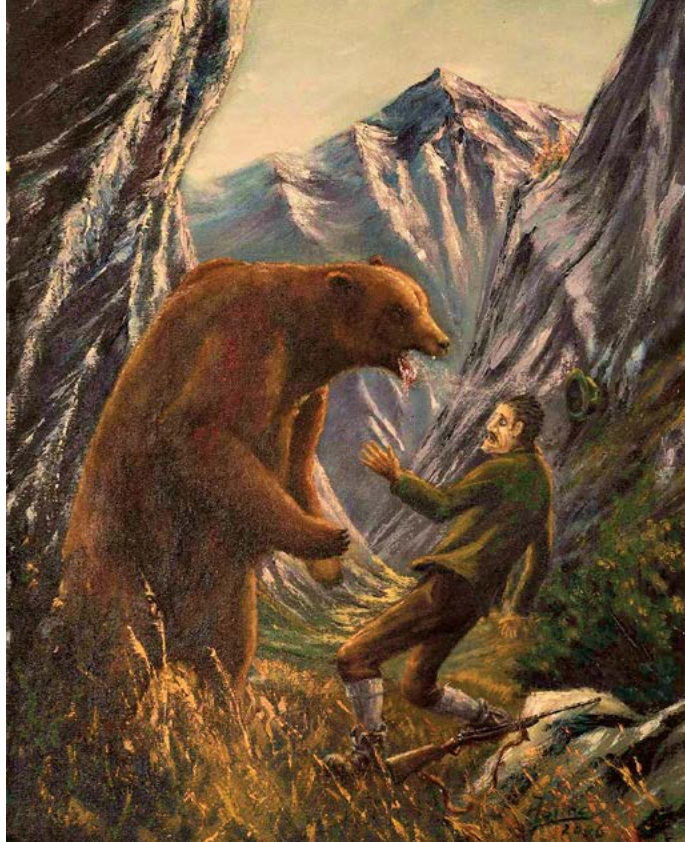

Iz Trente čez Luknjo

Dobra tri leta življenja v Trenti so Abrama močno zaznamovala in mu ostala v neizbrisnem spominu, prav tako prijateljstvo z njegovim profesorjem dr. Janezom E. Krekom, ki je do druge svetovne vojne veljal za pomembnega Slovenca. Profesor in prevajalec predvsem iz klasičnih jezikov je Abrama navduševal za katoliško in socialno miselnost, zlasti pa za ukrajinščino in slovanske jezike. Kadar je Krek prišel v Trento, sta skupaj šla kot turista v gore. V prispevku za *Planinski vestnik* je Abram opisal njuno turo z Loga v Trenti skozi Zadnjico in čez Luknjo na gorenjsko stran. Pot ju je vodila čez Zajavor po pobočju Pihavca. Ustavila sta se malo pod Luknjo, ker je Krek želel izvedeti več o Tožbarjevi nesreči. Anton Črv, vikar v Trenti v letih 1870–1872, ki se je svoj čas tudi podpisoval za Trentarja, je v župnijski kroniki zapisal nekaj podrobnosti o nesrečnem dogodku. Tudi sam je s Tožbarjem in bratovščino nameraval na lov, a je nepričakovano dobil poziv na sodišče v Bovec. Abram je Črvo zapis pozneje dodal med izbrane spise.

Strašna nesreča – pro memoria

Anton Tožbar iz Trente na Bovškem v Primorju se je podal 24. aprila 1871 na medvedji lov, ki se je najnesrečnejše končal. Besna zverina pridere ravno v čakanje omenjenega lovca; z gotovo roko in veščim očesom jo pomeri na osemdeset korakov ter jo zadene v tilnik. Medved se hipoma zažene navzdol po rušju. Lovec naglo nabaše v drugo ter hiti za krvavim

Tožbarjev boj z medvedom, Ivan Jelinčič, olje na platnu Vir Umetnostna galerija Soča

sledom, da bi še enkrat medveda s strelom pozdravil. A glej groza! V ozki skalnati soteski, v strašnih strminah se nenadoma pogledata mož in vračajoči se medved na dvajset korakov. Lovec ustreli in ga zadene v prsi na pravo stran

*Pihavec nad Sočo
Foto Dan Briški*

Znamenje v Trenti,
izrez
Foto Majda
Debeljak

vprek, da je krogla proti srcu rezala, pa žalibog srca ni dosegla. Medved pade na deset korakov nazaj, pa se bliskoma zadere in se zavihti z vso besnostjo v lovca, ki ni mogel nikamor pobegniti. Brani se nekoliko časa s puškinim kopitom, pa zvita zverina ga naglo razoroži in podse spravi. V smrtni borbi mu je odgriznil medved celo spodnjo čeljust z jezikom vred, razmesaril ramo in stegno. Ker so tudi medvedu moči zmanjkovale, popusti razmesarjenega in kmalu potem crkne. Zverina je bila velika, tehtala je tri cente spomladi. Navedeni Anton Tožbar je postal potem najnesrečnejši revež. Jesti ali piti more le po cevi in redilnih jedi težko dobiva. Tožbarjevo čeljust, ki so jo povsod zaman iskali, da bi jo zagrebli v blagoslovljeno zemljo, pa je odnesel kak orel. (Anton Črv)

Zadnja Trenta
Foto Franci Horvat

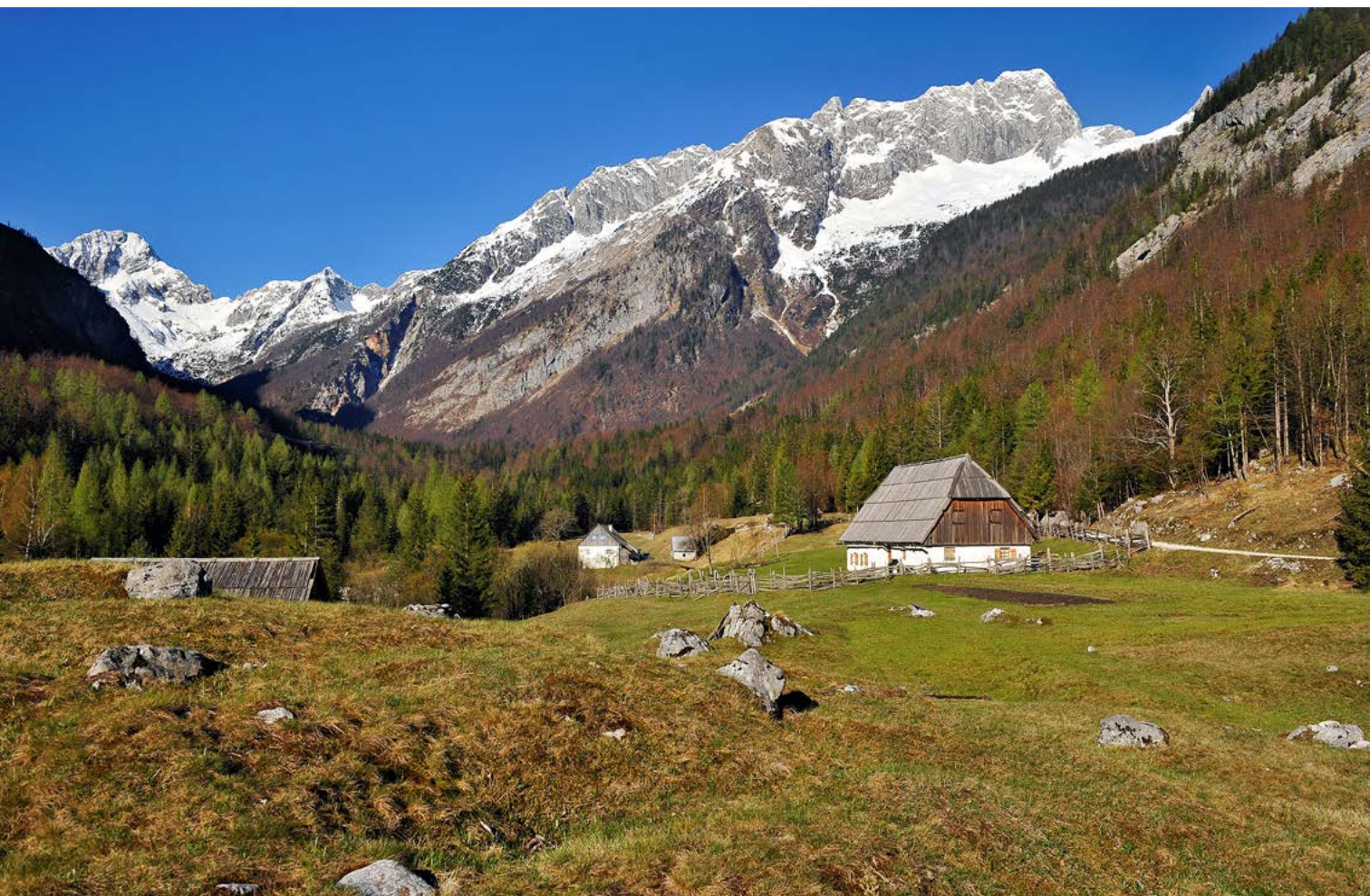
Planinski vestnik, 1904, št. 1, str. 5

Tožbar, ki je potem živel še dobrih dvajset let, je postal prava znamenitost Trente. Tudi cesar naj bi mu dal 25 goldinarjev, da ga je smel videti. Ko je leta 1877 v Trento prišel Kugy in iskal rožo trentarski grintavec – *Scabiosa trenta*, je prav Tožbar postal njegov prvi vodnik. Ob vodnikovi smrti je Kugy zapisal, da je bil zanj tisti decembrski dan 1891 zelo žalosten. Prejel je vest, da je Tožbarja, ubijalca medveda, vpricho sina Antona pri sekanju smreke ubilo deblo.

Svojo avgustovsko turo sta Abram in Krek začela šele ob 13. uri kljub slabi vremenski napovedi in Abramovemu nasprotovanju. Na soški strani je vreme še zdržalo, na gorenjski pa sta tavalja v gosti megli in dežju. Na snežiščih pod Luknjo sta nekajkrat zašla, a turo zvečer srečno končala v Vratih. V Požgančevi koči, ob kateri so takrat gradili Aljažev dom, jima je stregel in ju prenočil gorski vodnik iz Mojstrane Janez Klinar - Požganc, dobri prijatelj Jakoba Aljaža.

Gosta megla se je valila in kopičila in se še sproti gostila. Vdana v megleno usodo sva dospela do precej velikega snežišča. Tu jo mahneva kar čez, prepričana, da onkraj zadeneva na stezo. Pa je nikakor nisva mogla več zaslediti. Dobro sva čutila in skozi meglo delno videla, da sva že pod ogromnimi triglavskimi stenami. Oprijemala sva se z rokami, in kakor se je pač dalo, sva šla navzdol, čez skale in prod, na levo in na desno. Dospela sva do nekega krivega kamina in na ovinku tega kamina našla pot. Hevreka!²

² Našla sva ... rešena sva!

Kmalu sva stopila iz gozda in zagledala ravan, na levi strani Aljažev dom v gradnji, še bolj na levo leseno barako, pred katero je gorel nekaj ciganski ogenj. Ko sva popila kavo, je šel Požganc žgance kuhat k tistemu ciganskemu ognju. Jedla sva kot volka. Tudičila bi bila rada. »Nak, vina pa ni v koči nič ...,« je povedal Požganc. »Gospoda Aljaža sem že večkrat opomnil na to in lani je obljubil, pa ne vem, ali je pozabil ali noče.«

Planinski vestnik, 1904, št. 4, str. 51

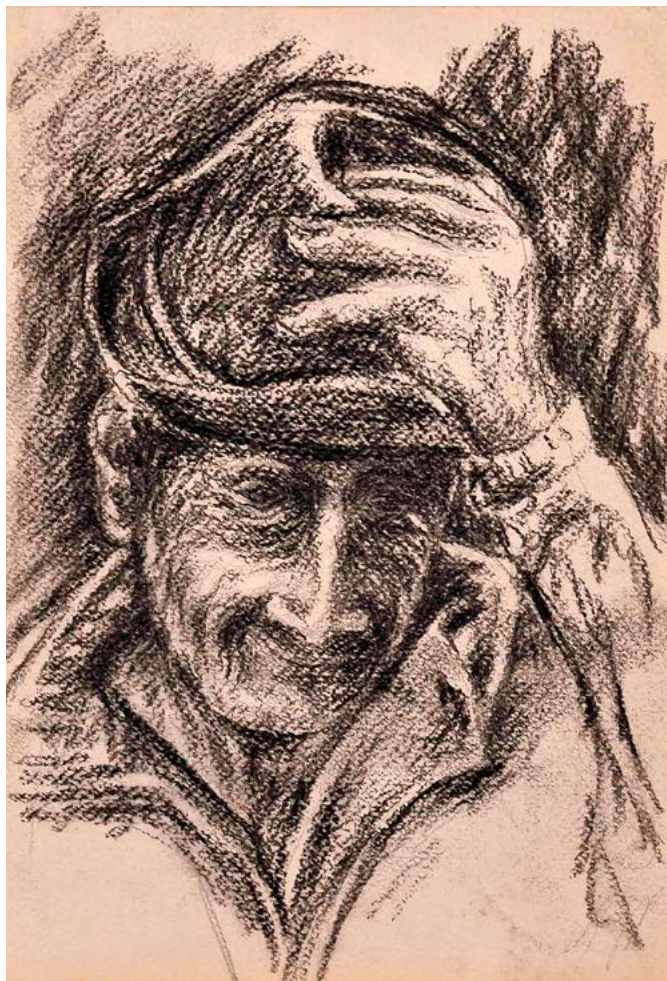
Na Zapotoku

Dolina Zadnje Trente z vrhhlevnimi stanovi z leseno kritino – šinkelni,³ preprosti plotovi, valujoči travniki, izjemna kulisa gora, mogočni balvani v strugi Suhega potoka, višje pa obširna prodišča; vse to se izteče v Zapodnu, mirnem zatrepu s slikovitimi tolmoni in slapovi. Trentarji ta čarobni svet imenujejo U Zapodnem, saj sonce tja posije le opoldne.

Tudi nekdanja ovčja planina Zapotok na višini 1385 metrov, z izvirom potočka in tolmoni pod stanom, nad katerim kraljujeta Srebrnjak in Bavški Grintavec, je zelo slikovita. Na planini je še danes možno iti pod streho obnovljenega stana, a minili so časi, ko bi v njem lahko skromno postregli pastirji, kot jih opisuje Abram. Prav lahko pa si v domišljijo priključimo podobo dušnega pastirja, pokončnega Kraševca, ki je postal Trentar, v pogovoru s spravnikom – sirarjem ob pripravi preproste hrane za pastirje. Kaj je bilo vsak dan na jedilniku? Polenta, skuta, kozji sir in čompe. Še danes Bovčani in Trentarji tako rečejo krompirju, zraslemu na precej skalnatih njivah, in zraven navihano povejo staro reklo, »da je čompova polenta najboljša za po gorah, ker gasi tudi žejo.«

Tolikokrat me je vabil, naj ga pridem obiskat, in sila prijetnega avgustovskega jutra se mi je zahotelo po njem, po Rožnovem Jozu ali po domače Lahu. Ne nameravam to pot praviti, kako se hodi na Zapotok, povem le, da sem prišel na to planino, ko je vstajalo sonce prav izza topo piramidnega mogočnega Prisojnika. Kolika idila je v tem lepo zelenem in še dobro obraslem planinskem kotlu, ki je na vse strani, razen proti Zapodnu, torej proti vzhodu, obrobjen z zelo strmimi in skalnimi grebeni in vrhovi Berebice, Grintavca in sosednih vrhov Jalovčevega pogorja, Šmihelca, Zgorelca in Skutnika! In sredi te lepe, malo poležne ravni – imenovane utra, pri vseh planinskih sirarnicah stoji ponižna sirarska kočica z dvema hlevoma, hudroma, za koze in ovce posebej. Pod hlevoma pa imajo v večnem govnu svoj dom na rejo poslani, venomer godrnjajoči ščetinci. To vam je življenje na planini zjutraj in zvečer, ko je živina vkup! Vse bekeče in mekeče, do 500 kozjih in ovčjih grl jo oživlja.

Planinski vestnik, 1906, št. 5, str. 73

Trentar Ivan Jelinčič, risba z ogljem

Prišel sem h koči ravno, ko so pastirji molzli, in jih pozdravil:

»No, kam pa ste deli Joza, spravnika?«

»Ej, gospod«, se oglasi iz kuhinje Joza, ki je ravno kuhal polento nad velikim ognjem.

»No, ste le prišli. Bog vas sprimi, no! Tako sem pa vesel, hentaj, no ... prav je prav. Boste pa malo tu pri nas ostali, kajne?«

»Kako pa, ... par ur že!«

»Tako je prav, tako! Ej, še turisti me obiščejo kakšenkrat. Lani me je neki Štajerec celo na papir vzel. E, hentaj no, čakajte ... Veste, gospod, pot gori je precej strma in potnemu, vročemu človeku zmerom dè prav dobro en požirek žganega. Moja Katra mi ga je prinesla ... me včasih prime malo v trebuhu. Pa le noter stopite ... za vrata. Tako ga moram skrivati ... so kot volk na meso!«

Spravnik Joza je skuhal in trdo postavil kotel s polento na sténico, na zid, ki meji kuhinjo in molznico, in vlil zavretega mleka na polento. Pastirji so jo tesali in obdelovali z dvakrat širšimi nego dolgimi žlicami kakor za stavo. Pa se jim je treba tudi dobro najesti, ker do večera ne dobe nič več, in mudi se jim, ker drobnica postaja bolj in bolj nemirna in glasna.

Planinski vestnik, 1906, št. 5, str. 74

³ Skodle

*Koščev pogled
Ivan Jelinčič,
olje na platnu*

Opis Trente

Abram je bil zelo rad med ljudmi in za vsakega človeka je našel primerno besedo. Zanimal se je za ljudske praznike, navade, vraže, oblačila, govorico ... Vsako leto je do zime prehodil vsa trentska zakotja in vse, kar so mu povedali domačini, skrbno beležil. Najbolj pa je bil vselej vesel družbe gorskih vodnikov in velikega občudovalca naših gora, Juliusa Kugyja. Abram je v treh nadaljevanjih v *Planinskem vestniku* objavil Opis Trente. Celoten članek je razdelil s podnaslovi: Lega, Zgodovinski podatki in Ljudstvo. S tem opisom bi se lahko še danes potepali po Trenti in spoznavali njene naravne bisere in zgodovino od 16. stoletja naprej. Precej težje pa se sodobni človek vživi v dobo pred 120 leti, ko je Abram tam deloval. Cesta iz Bovca se je končala na trentskem Logu in kmalu po izbruhu prve svetovne vojne, v letu 1915, je avstro-ogrška oblast z ruskimi ujetniki gradila cesto iz Kranjske gore čez prelaz Vršič do Trente. Številne Ruse je spomladi 1916 pokopal snežni plaz z Mojstrovke.

*Črna kuhinja
Ivan Jelinčič,
olje na platnu*

Trentarji še danes veljajo za vzor skromnega in predanega življenja zemlji. Ali pa so še tako vztrajni

in navezani na svoje kraje, kot je menil Abram: »da dolinec ne bi verjel, da prebivalci gora mnogo bolj ljubijo svojo domovino kot dolinci«, je težko reči. Lahko pa rečemo, da se je izpolnilo, kar je Abram v svoji narodnoobrambni drži najbolj želel: »da bi naše gore postale zopet slovenske«.

Lega

Trentski Log je nekako središče Trente. Tu in v bližnji okolici je največ hiš bližje skupaj. Log je lepa, tu in tam malo grivasta ravan in je podoben velikemu trgu, iz katerega se cepijo tri doline: proti Soči in Bovcu, proti Zadnjici in proti cerkvi ter dalje k izviru Soče. Na Logu, 600 metrov nad morjem, se končuje cesta, katere je od Bovca do tu 19,97 km. Dokler ni bilo gostiln in planinskih prenočišč v Trenti, je bila tu turistom jako dobrodošla Baumbachova koča. Zdaj stoji tik koče Zorčeva gostilna s prenočiščem SPD.

Zgodovinski podatki

V 16. stol. so začeli v Trenti železno rudo kopati. Ivan Gibellino in Gregor Kumar sta se lotila tega podjetja in napravila lastne fužine. Nadvojvoda Karel je leta 1579 dovolil potrebna drva iz cesarskih gozdov. Kljub temu rudnik ni donasal posebnih dobičkov, ker trentsko železo ni moglo konkurirati koroškimi in kranjskimi. Rudnik je kmalu prišel v roke bovških grofov, nazadnje Attemsov. Grof Herman Attems je dal napraviti šest ur dolgo vozno pot iz Trente v Bovec in leta 1690 sezidati cerkev Marije Lavretanske za rudarje. Attems je v Trenti tudi stanoval in sam vodil delo. Poprej divja dolina je v kratkem oživela. Prvi delavci so bili vojaški in jetniški begunci, nekateri celo iz laških Tirollov. Zato je tudi kraj dobil ime Trenta po laškem Trentu ali Tridentu v Tirolah. Delavci v rudniku pa so postavili po dolini svoje skromne kočice in ustanovili družine.

Ljudstvo

Pa naj reče kdo, da je Trentar mehkužen! Da zredi drobnico, mu je treba sena. Mnogi pa ga ne pridelajo zadosti na slabih in omejenih travnikih; zato hodijo ljudje žet tudi visoko gori po planinah, kjer ostajajo po ves teden. S sabo vzamejo moke za polento in drugih potrebščin, gori kuhajo in spijo. Navadno si posteljejo pod kako skalo. Sila težavna je nošnja sena domov. Koder si navaden turist komaj upa s palico in oprezno hojo po ozkih policah in nad stometrskimi prepadi, nese Trentar s čedro v ustih čisto do 1½ centa sena 3–4 ure daleč domov. Brez nesreč tudi ni vrharjenje in nošnja sena v rjuhah. Večinoma so trave po takih strminah, da morajo žanjci in žanjice

*Cerkev Marije
Lavretanske
v Trenti –
razglednica,
1908
Vir Pokrajinski
arhiv Nova
Gorica*

imeti dereze na nogah. Tako na primer v Zajavorju na Pihavcu, pod potjo na Luknjo.

Od koder ni treba nositi sena, ga spravijo v kope. Ko pade sneg, gre več moških in prekrpljajo široko gaz v breg, zvežejo seno z vrvmi in vejami in ga vlečejo previdno v dolino. Zvečer pa napravijo doma majhno gostijo.

Planinski vestnik, 1907, št. 4, str. 52

Globoko doli v temačnem dolu sem slišal peti pesem o tebi, ljubi planinski cvet. Srce mi ni dalo miru, dokler nisem poromal tja gor. In sedel sem k tebi, ljubi planinski cvet, in ti si me srčno pozdravil ter mi žlahtnil srce, ki so ga zastrupile dolinske megle in prah dolinskih poti življenja.

Mladika, 1922, št. III

*Vrharjenje
Ivan Jelinčič,
olje na platnu*

Planinski cvet

Abram je v tem spisu idealiziral takratni svet in čas, dojemal ju je za nekaj popolnega. Res se zdi, da so ljudje bolje ohranjali prijazno držo v medsebojnih odnosih in lažje zaznavali težave, ki so jih živeli drugi ljudje. Podobnih izzivov in motečih vplivov, kot so danes, ko današnji svet izgublja trdnost koraka, predvsem zaradi duhovnega nereda, zavračanja vrednot in digitalne obsedenosti, ni bilo. Kar je zapisal Trentar, pa nakazuje, da je bil tudi njegov čas in svet kdaj surov in neprijazen – do ljudi in narave. Saj časi so lahko vedno neprijazni, negotovi, prelomni, nekateri za celoten svet, drugi le za posameznika.

Planinski cvet Foto Oton Naglost

Zlatorog.
Ivan Jelinčič,
olje na platnu.

Bajeslovni svet Triglava

Abramov daljši opis Bogatina in vsega pravljničnega sveta je zelo navdušil Kugyja. Ta je besedilo prevedel v nemščino in ga uvrstil v svojo knjigo *Pet stoletij Triglava* pod naslovom Bajeslovni svet Triglava. Bogatin, metaforična podoba gore skritih zakladov, ki je duhovno bogatil življenja gornikov, je tudi v tesni zvezi s pravljico o Zlatorogu. Abram je pravljico poznal in jo sklenil preliti v dramsko obliko kljub nasprotovanju literarnega in družbenega kritika Josipa Vidmarja. Po odhodu iz Trente je besedilo dolgo oblikoval, popravljal, dopolnjeval. Čutil je, da bodo ljudje Zlatoroga dobro sprejeli, in ni se motil. Imenovali so jo najlepša slovenska pravljica, iz katere diha sončne planine in prastara ljudska domišljija.

Zlatorog. Planinska pravljica iz osrčja Julijskih Alp.⁴

Triglavsko jezersko dolino vse do Komne je bila čudovit planinski raj. Tam so prebivale bele žene usmiljenega srca. Pogosto so zahajale v dolino in pomagale siromakom, pa tudi

ženam pri porodih. Pastirje so učile zdravilnosti zelišč, branile pa dostope do svojih bivališč nad strmimi stenami Soške doline. Tam so se lahko pasle le bele koze, ki jih je vodil postaven kozel z zlatimi rogovi, Zlatorog po imenu. Bele žene so ga začarale zoper vsako rano in kamor bi kanila kaplja njegove krvi, bi vzknila zdravilna triglavska roža. Použita zel bi ga rešila. Kdor pa bi ubil Zlatoroga in mu vzel zlati rog, bi imel ključ do vseh zakladov v Bogatinu. A tamkajšnji zaklad je stražila večglava kača, ki je postala krotka, če se je je Zlatorog le dotaknil z rogom.

To so bili časi, ko so iz Benečije na Nemško tovorili blago po zelo slabih poteh. Kjer se Soči pridruži Koritnica, je stala krčma. Tovorniki so se v njej ustavljali tudi zaradi krčmarjeve hčerke, ki je bila najlepša v vsej dolini. Izbrana je imela poštenega fanta, domačina iz Trente, ki je slovel kot najboljši lovec. Ko pa je prišel v krčmo bogat Benečan, je deklco takoj preslepil z biseri. Skoraj hkrati je vstopil tudi njen trentarski lovec. Ošabna deklca se mu je rogala, češ da ji on niti triglavske rože še ni prinesel. Užaljeni lovec je odšel iz krčme, na poti pa srečal poosebljeno zlo, zelenega lovca, ki je že marsikatega dobrega fanta pogubil. Nepridiprav mu je začel govoriti o zakladu v Bogatinu in lepih laških deklicah. Zmagal je glas zla in krenila sta v gore. Mladenič je vedel za kozlovo bivališče in kmalu je krogla zadela Zlatoroga. Težko ranjena žival se je splazila na ozko polico nad prepadno steno, zeleni lovec pa je spodbujal mladeniča, da sta še kar plezala po sledih krvavečega kozla. Ta se je medtem okrepil z rožo čudotvorno in se pognal proti preganjalcema. Bleščeča rogova sta lovca zaslepila, da je strmoglavil v prepad ob zelenčevem vzkliku: "Pa srečno pot na Laško!" Krčmarjeva hči je spomladi dočakala svojega lovca, ko ga je naplavila Soča. V roki je stiskal šopek triglavske rože. Takrat so z jezerske doline odšle tudi bele žene, Zlatorog pa je čudoviti planinski raj tam zgoraj razril v golo kamnito pokrajino.

Koledar Goriške Mohorjeve družbe, 1927

Kako je nastajal Zlatorog

Znanstvenik in politik Dragotin Karel Dežman je leta 1868 v nemščini zapisal ljudsko pravljico o Zlatorogu, povzeto po ustnem izročilu trentarskih lovcev in pastirjev. Objavil jo je v nemškem časniku *Laibacher Zeitung*, ki je izhajal v Ljubljani. Etnolog in učitelj na višji realki v Trstu Viljem Urbas je to povedal znancu, nemškemu pesniku, pisatelju in planincu Rudolfu Baumbachu, ki je kot učitelj služboval pri tržaških družinah in se rad družil s Kugyjem. Leta 1870 se je vključil v sekcijo nemško-avstrijskega planinskega društva za Primorsko in hodil v gore na

⁴ Po Kraglju povzela Majda Debeljak.

Bovškem in Gorenjskem. Dežman ga je nagovoril, da je na podlagi zapisov ustvaril epsko-lirsko pesnitev Zlatorog v nemškem jeziku. Baumbach je v njej uporabil pristna imena domačinov in krajev z Bovškega in Trente ter pesnitev izdal leta 1877 v Leipzigu. Zgodba, do takrat znana le v ustnem izročilu Trentarjev, je postala slavna tudi v kulturnem svetu, Baumbach pa se je z njo uveljavil kot pesnik. Natisnjenih je bilo več kot 110.000 izvodov, tudi prevodi v svetovne jezike. Leta 1886 jo je z avtorjevim dovoljenjem poslovenil Anton Funtek, pesnik, pisatelj in prevajalec. (Vir Wikipedia)

Zlatoroga je v *Literarno pratiko* za leto 1914 uvrstil Jože Abram in poskrbel za njegovo ohranitev, Jožko Kragelj pa med zbrane spise v knjigo *Moja Trenta* v skrajšani obliki. Založba Drama je šele leta 1934 izdala Abramovo odrsko igro *Zlatorog*. Ob prisotnosti avtorja so jo premierno uprizorili v ljubljanskem Trnovem. Leta 1999 so Baumbachu v čast nemški rojaki Na Logu v Trenti postavili spominsko ploščo.

U planinskem kraljestvu in bratstvu

Julius Kugy (1858–1944) je bil slovenskega rodu, po izobrazbi pravnik, sicer pa alpinist, planinski pisatelj, botanik, organist ... Njegov oče Pavel⁵ je bil doma iz Podkloštra v Ziljski dolini, mati Julija pa hči slovenskega pesnika Jovana Vesela Koseskega, ki je bil poročen z Italijanko. Iz Kugyjeve knjige *Iz življenja planinca* je Abram izbral vse, kar je napisanega o Trenti in tamkajšnjih lovcih in vodnikih.

V Trenti so bile okoli leta 1880 lovske razmere v polnem neredu. Skoraj vsak moški je bil divji lovec.

Večkrat sem imel v svojem spremstvu Trentarje in ti so se vedli kot brez uma, ko so zagledali gamse, tako jih je to razburilo.

Med Prisojnikom in Razorjem je tako imenovana Prisojnikova škrbina, ki me je vedno mikala. Tik škrbine je velikanska skala kot swareče dvignjen prst. Strašna stena pa pada onkraj v Krnico, v Pišensko dolino proti Kranjski gori. Vedno sem verjel Kranjskogorcem, ki so imeli steno za neprehodno. In zdaj sem zvedel, da to ni res. Uporabljajo jo najdrznejši trentske lovci, ki hodijo po nji loviti gamse na kranjska tla ... (Kugy)

Koledar Goriške Mohorjeve družbe, 1928

Kugy je opisoval domačine s človeško toplino in občudovanjem, še posebno lovce in vodnike; njihovo razumnost, spretnost, zanesljivost, poznavanje zakonitosti narave. Med njimi je poiskal svojega prvega vodnika Antona Tožbarja - Špika, po nesreči so ga imenovali kar Medved, nato pa za petindvajset let izbral Andreja Komaca - Mota, o katerem je zapisal:

Ko je skozi toliko let mirno name čakal, povpraševal, kam sem namenjen, ter poslušal

moje želje in načrte, nato pa se tiho smehljaj, se mi je zdel kot poslanec od zgoraj, kot da bi prejel od nevidnih moči naročilo, naj gre pome ... Pozneje sem mislil, da so mi ga morale same gore poslati. Bil je največji divji trentske lovec in moj vodnik ter osebni prijatelj. Med predrznimi lovci je bil Andrej najpredrznější, najspretnější, najbogatejší po uspehih, nikdar ga ni nihče zalotil in nihče ni bolje poznal divjačine. (Kugy)

*Jože Abram in dr. Julius Kugy, Valbruna - Ovčja vas, 1937
Vir Pokrajinski arhiv Nova Gorica*

*Triglavska roža
Foto Majda Debeljak*

⁵ Omenjata se priimka Kugaj in Kugi.

Štirje trentarski vodniki, z leve: Jože Komac (divji Jože), Tožbar Anton ml. (Špik), Ivan Berginc (Štrukelj), Andrej Komac (mlajši).
Vir Pokrajinski arhiv
Nova Gorica

Za domačine je bil lov v planinskem zakotju največji užitek, ne nazadnje tudi nuja za preživetje: meso živali za prehrano, kože surovina za obutev, kosti za izdelavo orodja in pripomočkov. Oba, Abram in Kugy, sta sprva uporabljala izraz divji lovci, ko pa je bila leta 1907 ustanovljena slovenska lovska bratovščina, so trentarski divji lovci takoj postali najbolj slavni gorski vodniki in lovski čuvaji. Sloveli so kot najboljši plezalci svoje dobe.

Vsi ti vodniki so mi tovariševali po Julijskih Alpah. (Kugy)

Kako je Kugy cenil trentarske vodnike in skrbel za njihovo čast, lepo pokaže naslednji dogodek. Brzojavil je Pavru in Motu, naj prideta v Trbiž in ga počakata v hotelu. Čakala sta v gostilniški sobi, Kugy pa je bil v sobi prvega razreda z visoko gospodo. Na njegov poziv ju je natak ar privedel k mizi, jima naročil imenitno večerjo ter prijateljeval z njima. Gospoda se je zmrdovala, zakaj je povabil te kmetavze, a Kugy jih je ostro zavrnil, da so molčali.

»To sta velika gospoda, zaslužita si vse priznanje in spoštovanje. Moje življenje je v njihovih rokah«. (Kugy)

Na Triglavu

V času, ko je Abram lezel na Triglav, je bilo še malo turistov. Danes pa Triglav doživlja zelo drugačne čase. Kar trije Tončki so bili tistega 22. avgusta z Abramom: vodnik iz Trente Anton Tožbar st. Špik - Tona; duhovnik in ekonom v goriškem semenišču Anton Rutar - Tone; ter upokojena učiteljica Anka Gerželj, imenovali so jo Tonček. Ob vseh razgledih z vrha našega očaka, ki jih je Abram zelo natančno opisal, ga je še posebej pritegnil triglavski ledenik. Na žalost se zadnja desetletja hitro manjša, tali, sedanja generacija pa lahko vidi le še njegov skromni ostanek. Abram je opisal tudi srečanje s krajinskim slikarjem in gornikom Valentinom Hodnikom⁶ iz Stare Fužine (1896–1935), ki je navdušil z vriskanjem in slikanjem. Na vrhu jih je zajela snežna nevihta. Med devetnajstimi vzponi na Triglav se je Abram slabo vreme zgodilo le takrat, a prav te poti se je najraje spominjal. Spomnil se je tudi vrhunskega alpinista, primorskega rojaka dr. Klementa Juga (1898–1924), ki je svoje življenje zaključil v takrat še ne preplezani smeri v zahodnem delu Triglavske severne stene. »Svoje življenje sem posvetil narodu, da ne bi šele na smrtni postelji prišel do črne zavesti, da sem živel zaman,« pa je nekoč zapisal mladi Jug.

Sklenili smo polesti na Triglav. Odšli smo z vedrim srcem, le to nas je malo motilo, da je bil vrh lepo bel, čeprav je bilo v trdem poletju. Tam na Malem Triglavu je stal mož in nas gledal. Pa dvigne palico v pozdrav ter zavriska tako zvonko, da nam je objelo vso dušo.

Ob stolpu zagledamo tistega prijatelja, ki nas je očaral s čarobnim vriskanjem. Bil je slikar Hudnik iz Bohinja. Prišel je slikat Aljažev stolp. Marljivo in z vidno velikim užitkom je delal.

Na vrhu smo uživali krasni razgled. Tik pod tabo proti severu leži zdaj zasneženi, sicer pa v zelenkasti barvi blesteči mogočni triglavski ledenik, ki obkroža vse severno vznožje glave Triglava. Pada pa strmo proti strašnim severnim triglavskim stenam, ki so do tisoč metrov globoke, navpične in deloma previsne.

Toda še prej, ko bi si vse to mogel ogledati, so se privalile megle in nas zavile v svoj vlažni plašč. Potegnil je mrzel veter in že so padale prave snežne cunje. Brž je bilo vse belo in zeblo je tudi pošteno. Gospod Hudnik, zaviti v pelearino, pa je slikal kar dalje. Ko je njegovo platno postalo belo, je naglo vse pobasal v nahrbtnik in jo pobrisal proti Kredarici.

Mi smo pa le upali, da se kmalu zvedri, in smo zlezli v stolp. Ko pa je snežni metež le še bolj naraščal, smo jo tudi mi ubrali, Špik v Trento, ostali za Hudnikom.

Veliko jih je že skušalo preplezati triglavske stene, mnogi so plačali z življenjem. Med

⁶ Abram zapiše Hudnik.

temi tudi komaj 26-letni solkanski rojak dr. Klement Jug, 11. avgusta 1924. Pokopal ga je 17. avgusta župnik Jakob Aljaž na Dovjem, prav nasproti Triglavu in njegovim stenam. Koledar Goriške Mohorjeve družbe, 1929

Na planine

Jezik piscev in govorcev v času pred sto leti in več danes seveda zveni starinsko. Tudi Abramovo pisanje je bilo sprva okorno, z leti pa vse bolj pesniško. Ob 40-letnici SPD se je v taki maniri poklonil ljubljnim goram in planinstvu. V prispevku, napisanem za *Planinski vestnik*, je planinstvo enačil s sožitjem in poezijo prostora. Hkrati je izrazil priznanje slavnim trentarskim lovcom in vodnikom, številnim planincem in hrabrim alpinistom, ki so osvajali naše gore in jih občudovali.

Planinstvo je najčistejša poezija. Polne so je doline in planine, reke, potoki in studenci, gozdovi, polja in travniki. Najčisteje kraljuje v miru, v zlatih sončnih žarkih, v sinjih višavah. Tam gori ima poezija svoj večni koncert, leto in zimo, noč in dan ...

Poezija, ki ne pozna let, ne prostora, ne mejnikov, ne narodnosti, ne starosti, ne spola, ne razlike izobrazbe. Ona, ki vse bogatí – z ljubeznijo.

***Planinski vestnik*, 1933, št. 6, str. 199**

Naše goriške planine

V tem poglavju je Abram posvetil svoje intimno občutje Triglavu ter vsem goram Jalovškega, Mangartskega, Kaninskega in Krnskega pogorja, ki jih

spremlja hči planin, reka Soča z mnogimi pritoki, ko hiti v objem morja. Poklonil se je hribom in dolinam od Rezije, Furlanske ravnine do Goriških Brd in Krasa ter zelo natančno opisal tudi vsa naselja, vasi, vodotoke in vso pokrajino, ki jo objemajo tople sape Jadranskega morja in Goriške. Žal pa so si takrat ta kos naše dežele že prisvojili tujci.

Kako lepa je naša dežela, naša zemlja! Pa naj jo gledam od katerekoli strani! Naj jo gledam od sinjega morja ali doli od orjaških severnih meja naše domovine. Naj jo gledam, ljubo Goriško, od visokih vzhodnih zidov ali od zahodnih, ki se polagoma potapljajo v nedogledne ravnine ...

Sam sem planinec, hribolazec in ljubim gore iz srca. V planinah nehajo razlike, človek se z bratskim srcem bliža človeku.

Josip Abram, rokopis, 1938

Fašizem na Primorskem je prekinil to bratstvo, ukinil slovenske šole, društva in slovenski tisk. V najtežjih letih je Abram služboval v Mostu na Soči, kjer so bile kaotične razmere in ruševine v vseh pogledih. Da bi pomagal ljudem, posebno kmetom, je oživil hranilnico, posojilnico in zadružno opekarno ter pospeševal delo župnijske knjižnice in v njej budil narodno zavest. Zato je postal tarča fašistične oblasti, ki ga je povsod zalezovala in mu z lažmi odvzela dobro ime. Ko mu je bilo zaradi vseh pritiskov najhujše, se je vedno vračal v svoje tople goriške planine, kot je imenoval trentarske gore, največkrat le v duhu.

Na Abramovo povabilo je Tone Kralj (1900–1975), slikar in kipar, poslikal tudi notranjost cerkve na Mostu na Soči in v Pevmi. Že pred začetkom II. sve-

*Pogled s Triglava
Foto Oton Naglost*

Hči planin
Foto Dan Briški

tovne vojne je bil umetnik tesno povezan s primorskim protifašističnim gibanjem in primorsko duhovščino. Zato je pozneje tudi v številnih primorskih cerkvah ustvaril obsežen kritični slikarski opus.

Mnenja

»Že ko je prvikrat stal pred menoj, si je popolnoma osvojil moje srce. Bil je nadvse prikupna, v veliki meri temperamentna, na najidealnejši višini stoječa, povsem svojevrstna osebnost, s katero ne morem primerjati nobene druge, vsaj nekoliko podobne. Kamor je prišel, je razvnel vsa srca. Imel je odprto oko in široko odprto srce za naravne lepote. Bil je poln toplega, zdravega humorja in iskrenega duha, pri tem pa preprost in skromen, vedno dobre volje in vedno pripravljen pomagati vsem, ki so potrebovali pomoč. Predvsem in nad vsem je bil resnično izbran služabnik božji, ljubezen in mir razsipajoč duhovnik. Najino prijateljstvo so skovale gore, ki jih je navdušeno ljubil. Triglav in Trenta. V mnogih stvareh je bil moj informator in moj svetovalec.

Bil je žalosten dan zame, ko sem izvedel za nepričakovano smrt župnika Abrama. Bil je eden najplemenitejših ljudi, kar sem jih poznal, in eden mojih najboljših prijateljev.«

Julius Kugy, *Koledar Goriške Mohorjeve družbe*, 1939

»Njegov vedno nasmejani obraz je resnično odražal zdravega, močnega, živahnega moža. Veseljak, močan, širokosrčen, odprt človek. S širokokrajnim klobukom in visokim belim ovratnikom je bil neodvisen tudi na zunaj. S svojim plemenitim značajem, z govorno in pisano besedo je vzgajal mlade rodove pod Avstrijo in v času fašizma ter postavljaj temelje slovenski kulturi in narodovi zavesti. Ni pa se mu uresničila želja, da bi sam zbral svoje spise o Trenti, ki jo je tako ljubil.«

Jožko Kragelj, urednik knjige *Moja Trenta*, 1996

Abramove zgodbe dišijo po minulih časih in odsevajo takratne razmere. Če bi spreminjali starinski jezik, bi spisi izgubili svoj čar. Tako pa lahko tudi s starosvetnostjo vzgajajo in navdihujejo sodobnega človeka, bolj ali manj izobraženega. Abram je pokazal smer, kako služiti za skupno dobro, krepiti ljubezen do svoje zemlje, domovine, živeti umeščenost v svoj čas in prostor ter ostati pokončen Slovenec. Zbrani planinski spisi v knjigi *Moja Trenta* so tudi hvalospev Trenti in Trentarjem. Močno so prežeti z ljudskostjo, šaljivostjo, vedrino in veseljem do življenja ter srčnostjo občudovalca gora. Vse omenjene lastnosti so krasile duhovnika, domoljuba, pisatelja, gornika Jožeta Abrama Trentarja, ki je hodil v korak z Aljažem in Kugyem. S prispevkom se mu klanjamo ob 150. obletnici rojstva. ●

